

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
ЮСИПЕНКА Олега Михайловича

на тему: **«Еколого-економічні засади формування рекреаційного
землекористування в межах водоохоронних зон територій міст»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Організація відпочинку населення є важливим соціально-економічним завданням. Особливо актуально це саме зараз у зв'язку з прискоренням ритму життя, зростанням фізичних, психологічних та емоційних навантажень, що призводять до стресових станів та збільшення кількості серцево-судинних та нервових захворювань. За медичною статистикою люди, які присвячують відпускний час безпосередньо відпочинку, в рази менше схильні до захворювань і мають високу життєву активність та працездатність, що в масштабах держави приносить значний економічний ефект. Як показує світовий досвід, рекреація є дуже прибутковою галуззю економіки, найчастіше вигіднішою, ніж промисловість чи сільське господарство.

Найбільш популярним є відпочинок на берегах водойм, так як наявність водного об'єкта суттєво урізноманітнює структуру рекреаційних занять. В умовах значних масштабів рекреаційного землекористування та дефіциту природних водних рекреаційних ресурсів все більшого значення для цілей рекреації набувають водні об'єкти. Особливо велика їхня роль у регіонах з високою концентрацією міського населення, де найчастіше водні об'єкти є ядром формування специфічної територіально-рекреаційної системи.

При рекреаційному використанні водних об'єктів основні рекреаційні навантаження припадають на берегові зони. Водночас, при створенні та експлуатації великих рівнинних водоймищ виникає ціла низка змін берегового середовища, які особливо масштабні для таких процесів, як переформування берегів, підтоплення, зміна мікрокліматичних характеристик. Весь цей комплекс процесів суттєво впливає на рекреаційну діяльність та її геоекологічні наслідки.

Отже, актуальність теми визначається такими факторами:

- інтенсивно зростаючим попитом на рекреаційні ресурси водних об'єктів, особливо у містах;
- складною екологічною ситуацією у містах, що знижує цінність природно-рекреаційних ресурсів, у тому числі водних;
- специфікою геоекосистем водних об'єктів, що потребує розроблення спеціальних методів та підходів до вирішення проблем їх раціонального рекреаційного використання.

Тому нагальним питанням сьогодення є розроблення теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст і оцінки його ефективності в умовах розвитку земельних відносин.

У зв'язку з цим робота О. М. Юсипенка, яка націлена на вирішення низки задач теоретико-методологічних основ і практичних рекомендацій щодо економічної ефективності формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг, безумовно є актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації. Ознайомлення зі змістом і структурою дисертації дає підстави стверджувати, що мета роботи, яка полягає у розробленні теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст і оцінки його ефективності в умовах розвитку земельних відносин, досягнута. Викладені наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими та аргументованими, оскільки базуються на використанні відповідних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, опрацьовано значну кількість вітчизняних та закордонних наукових праць щодо формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст, законів та підзаконних нормативно-правових актах України щодо регулювання земельних відносин, землеустрою та ін.

Дисертація О. М. Юсипенка складається з анотацій, вступу (с. 28–36), трьох розділів (с. 37–196), висновків (с. 197–201) та списку використаних джерел у кількості 156 найменувань (с. 202–217). Текстовий виклад роботи проілюстровано 31 рисунком, 14 фото та 41 таблицею. Анотація у достатньому обсязі висвітлює основні положення і висновки, що містяться у дисертації, відображає її структуру та логіку викладення матеріалу.

При виконанні дисертаційного дослідження здобувачем застосовано як загальноприйняті, так і сучасні методичні підходи для вирішення поставлених завдань. Зокрема, застосовані спеціальні (спостереження, експеримент), загальнонаукові (гіпотеза, аналіз, синтез, дедукція і порівняння) та аналітично-наукові методи досліджень.

Автором винесено на захист теоретико-концептуальні узагальнення та методичні обґрунтування щодо формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст і оцінки його ефективності. Це дозволило обґрунтувати нові наукові положення та шляхи підвищення економічної ефективності рекреаційного використання земель водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст на основі формування економіко-організаційного та землевпорядного забезпечення. Логіка наукового дослідження, так само як і структура дисертації, дають повне уявлення про зміст самого дослідження і отримані наукові результати.

Дисертаційне дослідження складається із трьох розділів. Розділи дисертації логічно побудовані та змістовно наповнені.

Дисертантом у першому розділі *«Теоретико-методологічні основи формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст»* досліджено поняття і сутність рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг територій міст, еколого-економічні та соціальні проблеми рекреаційного землекористування великих міст та методологічно-методичні основи формування рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон територій міст. Зокрема, здобувачем відзначається, що під рекреаційним

землекористуванням територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг розуміють земельний масив, який частково (земельні ділянки прибережних захисних смуг) офіційно закріплений за користувачем земель водного фонду для водогосподарських цілей, і частково ділянки, що перебувають у користуванні інших суб'єктів землекористування (зокрема, рекреаційному) і мають чіткі межі та юридичний статус (с. 45). Рекреаційне землекористування, як правило, залежить від уречевленості земельних ділянок та прав на них (матеріальний і нематеріальний актив), термінів дії, видів прав та якості їх захисту, виду рекреаційної діяльності, обумовленої режимом використання (цільовим, функціональним) земельних та інших природних ресурсів, її ефективності, інституціонального (законодавчо-нормативного, організаційно-управлінського та іншого) середовища, просторових характеристик і багатьох інших факторів та за своєю сутністю є соціо-економічним і еко-культурним феноменом сучасності (с. 46). Дисертантом розроблено логічно-змістовну модель багатофункціонального міського землекористування у межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, яка включає містобудівне, природоохоронне, водогосподарське та рекреаційне землекористування, що характеризується ресурсозберігаючою і ресурсоспоживаючою формою використання земельних та інших природних ресурсів (с. 51). Також розроблено логічно-змістовну модель сутності рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, до якої входять різні суб'єкти (власники земельних ділянок, водогосподарські підприємства як землекористувачі та суб'єкти рекреаційних послуг як вторинні землекористувачі), що формують різноманітність екологічних і економічних земельних відносин (с. 48).

У другому розділі *«Розвиток рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон та прибережних смуг міста Київ»* досліджено стан рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон та прибережних смуг, рекреаційний потенціал землекористування у межах водоохоронних зон та прибережних смуг міста Київ та соціально-економічні й екологічні наслідки рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон і прибережних

смуг міста Київ. Зокрема, обґрунтовано, що при потенційній навантаженості на пляжі у Києві 1 250 люд./га, їх площі 540 га, вартості 30 грн та затрат на експлуатацію пляжу на одного рекреанта в розмірі 20 грн/день економічний ефект використання пляжно-купальних ресурсів дорівнює 540 млн грн. При збільшенні площі пляжів до 2 225 га цей показник сягне 2 млрд 225,0 млн грн, або зросте на 2 млрд 224,5 млн грн. Встановлено, що на водоохоронні зони в загальній площі міста Київ припадає 19,1 % (16 010 га), у тому числі рекреаційне землекористування – 42 % (6 720 га). Одночасно питома вага останнього коливається в межах районів від 27 (Подільський) до 54 % (Голосіївський). Сумарна вартість природно-ресурсного потенціалу міста становить 5 млрд 747,1 млн грн, у тому числі у межах водоохоронних зон – 1 млрд 101,3 млн грн (19,2 %). Природно-рекреаційний потенціал у межах землекористування водоохоронних зон оцінюється на рівні 92,2 млн грн (8,3 %), а по районах – коливається від 1,2 до 28,8 млн грн (с. 96–99). Здійснено SWOT-аналіз соціально-економічних та екологічних аспектів розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг (с. 129).

У третьому розділі *«Основні напрями розвитку рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон та прибережних смуг великих міст»* розроблено пропозиції щодо удосконалення інституційного середовища розвитку рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон та прибережних смуг великих міст, основні напрями формування та регулювання рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг великих міст та оцінки вартості рекреаційного землекористування у межах прибережних захисних смуг міст. Зокрема, розроблено логічно-змістовну модель методологічного процесу інституціоналізації рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг м. Київ, яка включає, крім документів національного рівня, документи регіонального та місцевого рівнів: Водну стратегію міста Києва до 2025 року, Комплексну міську цільову програму екологічного благополуччя міста Києва на 2022–2025 роки, Стратегію розвитку міста Києва до 2025 року, комплексний план просторового розвитку

території територіальної громади, генеральний план міста Київ, проєкти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій земель водного фонду та водоохоронних зон, а також земель рекреаційного використання. Запропоновано класифікацію землекористування прибережних захисних смуг у містах за типами розвитку функціональних зон: 1) вузька смуга для рекреації, пасивний відпочинок на пляжі, організована риболовля; 2) смуга, де рекреація відбувається через точкові та зв'язкові елементи; 3) недостатньо розвинена смуга – наявність яхт-клубів, пірсів, акцент на споглядання; 4) значні площі прибережної захисної смуги та водоохоронної зони, де здійснюється рекреаційна діяльність розважального і спортивного характеру, пасивний відпочинок на пляжі, інфраструктура, дитячі та спортивні майданчики, кемпінги.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій в дисертації О. М. Юсипенка забезпечено вибором і узгодженням між собою предмета і об'єкта дослідження, аналізом сутнісних основ економіки рекреаційного землекористування, апробацією на наукових конференціях різноманітного рівня, практичним впровадженням.

Методологія дослідження побудована на базі теоретичних положень економіки природокористування, економіки землекористування, наукових праць вітчизняних та закордонних економістів, присвячених проблемам удосконалення управління землекористуванням в містах. Використано та оброблено значний масив статистичної та аналітичної інформації, що наведено у роботі у численних таблицях, графіках, діаграмах.

Висновки та рекомендації враховують сучасний стан використання земель водоохоронних зон та прибережних захисних смуг в містах для рекреаційних цілей та світовий досвід формування механізмів забезпечення удосконалення управління таким землекористуванням. Окрім того, достовірність вихідної інформації, використання прийомів економіко-статистичного аналізу, методів теоретичного узагальнення і порівняння, системного і програмно-цільового підходів свідчать про відповідність дисертації вимогам щодо достовірності одержаних результатів.

Достовірність результатів і новизна досліджень. Новизна отриманих автором результатів полягає у подальшому розвитку теоретичних, методологічно-методичних та практичних положень, які визначають еколого-економічні й інституційні засади рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин.

Науковою новизною характеризуються запропонована автором логічно-змістовна схема методологічного процесу формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг у межах міст, яка передбачає такі етапи:

- 1) комплексна оцінка рекреаційного потенціалу землекористування досліджуваних територій;
- 2) рекреаційне зонування землекористування на них;
- 3) оцінка екологічної стабільності й антропогенного навантаження землекористування в межах функціональних рекреаційних зон землекористування;
- 4) формування рекреаційної інфраструктури;
- 5) внутрішня просторово-функціональна організація (землевпорядкування) рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг;
- 6) розроблення та реалізація природоохоронних заходів і проєктів рекреаційної діяльності (с. 80).

Також до наукових результатів слід віднести і розроблення пропозиції щодо створення єдиного інституціонального простору, яке б докорінно змінило правила та норми рекреаційного землекористування. Зокрема, запропоновано структуру і зміст проєкту закону України «Про порядок використання рекреаційних земель», основними концептуальними положеннями якого є:

- 1) поділ на землі рекреаційного призначення та рекреаційного використання. Землями рекреаційного призначення запропоновано вважати земельні ділянки або їх сукупність, цільове рекреаційне призначення яких визначено основним щодо організації рекреаційної діяльності згідно із вимогами

статті 20 Земельного кодексу України. До земель рекреаційного використання, запропоновано віднести, земельні ділянки або їх сукупність, рекреаційне використання яких визначено допоміжним щодо організації рекреаційної діяльності у багатофункціональності землекористування;

2) класифікація земель за підтипами рекреаційного землекористування;

3) рекреаційне землекористування загального і спеціального режиму використання (с. 142–144).

Важливим елементом роботи є запропонований індекс рекреаційного благополуччя (*Ірб*) землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг як інтегральний показник, що характеризує здатність території водозбору формувати умови рекреаційного режиму землекористування та об'єднує непорівнянні між собою параметри (лісистість, антропогенна навантаженість території, коефіцієнт екологічної стабільності та/або екологічної небезпеки землекористування, густота річкової та озерної мережі, фактор рекреаційної ролі рельєфу тощо) (с. 164–170).

Новизною характеризуються запропонований автором підхід щодо зонування території за величиною індексу рекреаційного благополуччя, зокрема:

перша група – водозбори із найвищим *Ірб* (від 31 до 50 балів), для яких потрібне першочергове встановлення меж водоохоронних зон і прибережних захисних смуг за землепорядними проєктами, що враховують особливості стокоформувальних поверхонь, таксаційні характеристики, екологічну забрудненість водних об'єктів та порушеність лісових насаджень із дотриманням у них відповідного рекреаційного режиму;

друга група – із середнім показником *Ірб* (від 20 до 30 балів), що включає водозабори, для яких встановлення меж водоохоронних зон та прибережних захисних смуг необхідно провести з урахуванням інвестицій у рекреаційну діяльність;

третя група – із низьким показником *Ірб* (менше як 20 балів) – землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, що залишилися, розташовані в районах, де рекреаційні заходи потребують значних капітальних затрат (с. 171).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота О. М. Юсипенка пов'язана з дослідженнями, що виконувалися згідно з програмою наукових досліджень Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, а саме: у межах науково-технічної програми «Напрями розвитку та механізми формування економіки і екології землекористування в умовах нових земельних відносин» (номер державної реєстрації 0111U006654), в якій здобувачем обґрунтовано методологічні та методичні основи формування режиму рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст.

Практичне значення результатів дослідження. Значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони в сукупності спрямовані на вирішення низки важливих теоретичних, концептуальних та методичних завдань важливої наукової проблеми удосконалення еколого-економічних аспектів формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин. В дисертації О. М. Юсипенка із використанням сучасної наукової літератури, існуючого інформаційного забезпечення опрацьовано теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, опрацьовано завдання щодо шляхів підвищення економічної ефективності використання земель водоохоронних зон і прибережних смуг для рекреаційних цілей.

Практичним вкладом наукового дослідження О. М. Юсипенка є розроблення еколого-економічних й інституційних інструментів формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин.

Вищезазначене дозволяє дійти до висновку, що поставлена в дисертації мета в основному досягнута і створено умови впровадження одержаних результатів та висновків дослідження в практику економіки природо-користування у сфері рекреаційного землекористування.

Підтвердженням практичної спрямованості рекомендацій здобувача є впровадження основних результатів дослідження, які використовуються

в роботі Київського комунального об'єднання зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень міста «КИЇВЗЕЛЕНБУД» (довідка від 09.02.2022 р. № 123-233); Державного підприємства «Науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» (довідка від 27.12.2022 р. № 32-0.22-464/2-22); Товариства з обмеженою відповідальністю «Земспецпроект Груп» (довідка від 10.04.2023 р. № 36) та комунального підприємства виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) «Київський інститут земельних відносин» (довідка від 03.05.2023 р. № 313-31/6582).

Використання теоретичних висновків, методичних розробок та практичних рекомендацій автора можуть бути покладені в основу нормативно-правового забезпечення удосконалення управління рекреаційним землекористуванням у містах, створення економічного, правового та інноваційного середовища для ефективного розвитку рекреаційного землекористування на ринкових засадах.

Повнота викладення основних наукових результатів в опублікованих працях. Ознайомлення з публікаціями здобувача дозволяє зробити висновок про те, що в них повно відображені результати дисертаційного дослідження. Автором опубліковано 15 наукових праць, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 11 тез наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертації О. М. Юсипенка відсутні порушення академічної доброчесності. У дослідженні повною мірою дотримуються вимоги щодо посилань на літературні джерела та джерела статистичної інформації. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів містить посилання на відповідне джерело інформації.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи. Не зменшуючи в цілому позитивної оцінки дисертації, слід відзначити певні зауваження та дискусійні положення, які зокрема, зводяться до такого:

1) Розкриваючи сутність рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг (рис. 1.2) бажано було б

дисертанту в цій моделі більш детально розкрити особливості суб'єктів рекреаційних послуг як вторинних землекористувачів окремо у водоохоронних зонах і прибережних захисних смугах. Адже, у земельно-рекреаційних відносинах у межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг є відмінності.

2) Розглядаючи взаємозв'язок принципів і завдань міської еколого-економічної політики в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг (табл. 1.1, с. 60) автор констатує, що він (*взаємозв'язок*) є важливим елементом міського простору і бере участь у формуванні сприятливого навколишнього середовища. Не заперечуючи цю думку, доцільно було б більш конкретно розкрити, які із принципів є обов'язковими для водоохоронних зон, а які для прибережних захисних смуг.

3) Автор дисертації констатує, що багатогранність і складність проблеми організації відпочинку, нерозривно пов'язаної з формуванням рекреаційного землекористування у межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг в межах територій міст, потребує розроблення теоретико-методологічних основ і виконання науково-прикладних експериментальних досліджень (с. 71), що безумовно є актуальним завданням, в подальшому у роботі не розкриває, про які експериментальні дослідження йде мова.

4) На с. 80, рис. 1.13, автор приводить логічно-змістовну схему методологічного процесу формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг у межах міст, в якій одним із етапів є «Внутрішня просторово-функціональна організація (землевпорядкування) землекористування». Проте, в подальшому цю складову автор не розкриває, від чого робота б значно виграла.

5) В роботі зустрічаються орфографічні помилки.

Відзначені зауваження та дискусійні положення не носять принципового характеру, не торкаються сутності виконаної роботи, не знижують наукової новизни і практичної значимості одержаних результатів дослідження та можуть характеризувати напрями подальших досліджень автора.

Загальний висновок. Докладне ознайомлення з дисертацією, публікаціями та тезами конференцій дозволяють дістати висновку, що дисертаційне дослідження О. М. Юсипенка містить нові науково обґрунтовані результати в галузі економіки землекористування, які у сукупності розв'язують низку завдань важливої проблеми забезпечення удосконалення ефективності землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг для рекреаційних цілей в сучасних умовах, вносять відповідний внесок у розвиток її методології та методики.

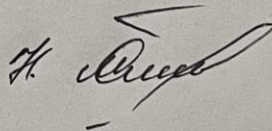
Робота є самостійним завершеним дослідженням, вирішує пріоритетну першочергову науково-управлінську проблему – забезпечення функціонування економічно ефективного використання земель в межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг міст для рекреаційних цілей. Усі питання розглянуті на необхідному науковому рівні при дотриманні основних правил мови викладення. Мета дослідження досягнута – обґрунтовано подальший розвиток теоретичних, методологічно-методичних та практичних положень, які визначають еколого-економічні й інституційні засади рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин. Наведені положення характеризуються науковою новизною, висновки і рекомендації мають теоретичну цінність та практичне значення, достовірні, їх зміст достатньо повно відображений у фахових наукових виданнях, та є результатом власного дослідження здобувача.

Оцінюючи одержані наукові результати дисертаційного дослідження, експериментальну перевірку, можна стверджувати, що дисертація «Еколого-економічні засади формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст» за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, новизною, дотриманням академічної доброчесності, достовірністю результатів, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог

Оцінюючи одержані наукові результати дисертаційного дослідження, експериментальну перевірку, можна стверджувати, що дисертація «Еколого-економічні засади формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст» за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, новизною, дотриманням академічної доброчесності, достовірністю результатів, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» (05 «Соціальні та поведінкові науки»).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

професор кафедри кадастру територій
Національного університету
«Львівська політехніка»,
доктор економічних наук,
професор

Назар СТУПЕНЬ

Підпис Назара СТУПЕНЯ засвідчую
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»,
кандидат технічних наук,
доцент
08 листопада 2023 року

Роман БРИЛИНСЬКИЙ